

Зображення жінок у муралах ісламського соціуму в епоху глобалізаційних викликів (на прикладі образів стріт-арту Стамбула)

ОЛЬГА ШКОЛЬНА

Анотація. Дослідження присвячене розгляду трактування образу жінки в сучасному стінописі міст мусульманських країн. Зважаючи на глобалізаційні процеси, розглянуто тенденції мистецтва муралів в Туреччині, столиця якої знаходиться одночасно на двох континентах — в Європі та Азії. Виходячи з мультикультурного характеру столиці означеної держави, міста, де нині постійно мешкає понад 15 мільйонів людей, а разом із численними туристами з різних куточків світу до 17 мільйонів, становлення тут новітніх мистецьких орієнтирів відбувається ніби паралельно у кількох площинах.

Осмилено іконографію образів жінок, запропоновану у Стамбулі художниками з різних країн: Чилі (під псевдо ІНТІ) — мурал «Resistencia» на вулиці Расимпаші Махаллесі у місцевості Мацит Ербудак Сокак; Татарстану (під псевдо Qbic) — мурал «Диво»; США (митці Леві Понсе і Крісті Сандовал) — мурал «Людина» («Бути людиною») за мотивами розпису собору Святої Софії у Константинополі. Здійснено компаративний аналіз їхніх творів і доробка сучасного англійського художника Джонатана Дарбі (мурал «Сила» у селищі Харджа, Йорданія), американського райтера єврейського походження Шепарда Фейрі (фреска з зображенням мусульманської жінки, місто Цинциннаті, США) та афганської мисткині спреї-арту Хассані Шамсії (фрагмент безім'яної фрески в Кабулі з умовним зображенням жінки без паранджі).

З'ясовано специфіку сучасної іконографії зображення жінок з ісламського соціуму художниками різної етнічної та конфесійної приналежності, що склалася саме в урбаністичному мистецтві. Окреслено сучасні канони їх зображення: без обличчя; з обличчям із пелюсток квітки або головою у вигляді троянди; в хіджабі чи чадрі; з умовним обличчям та заплющеними очима в амірці без паранджі; зі справжньою верхньою частиною обличчя з відкритими очима в паранджі (із закритою нижньою частиною обличчя).

Ключові слова: зображення жінки, амірка, паранджа, чадра, хіджаб, риси обличчя, Стамбул, ХХІ століття.

Постановка проблеми. Останнім часом у багатьох країнах Західної (Передньої) Азії почало розвиватися візуальне мистецтво, в якому особіне місце займає зображення жінки. Враховуючи, що більшість країн Близького Сходу та Перської затоки населяють народи, що сповідують іслам, європейська спільнота у багатьох випадках має змогу вперше побачити зображення людини в мусульманському всесвіті, зокрема жінки.

Візуальне мистецтво в епоху глобальних викликів поступово отримує нові вектори розвитку. І якщо раніше зображення жінки у творчості мусульманських митців можна було побачити хіба що у пер-

ській книжковій мініатюрі або живопису другої половини ХХ століття Іраку, то нині почали з'являтися образи мешканок країн Магрибу (насамперед, Тунісу й Марокко), Йорданії та навіть досить консервативної раніше Туреччини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання термінології сучасного стріт-арту і специфіки його розвитку, зокрема у великих настінних формах (муралах), присвячено монографію низки американських вчених Р. Гастмана, К. Нілона, А. Смирського під назвою «Вуличне мистецтво світу: урбаністична культура та мистецтво п'яти континентів» (Нью-Йорк, 2007). У ній згадані дослідни-

1. Мурал «Resistencia» на вулиці Расимпаші Махаллесі у місцевості Мацит Ербудак Сокак у Стамбулі (Туреччина), автор — чилійський художник під псевдо ІНТІ. Фото 2010-х років.

ки розглянули сутність сучасних дефініцій «масова культура», «урбан-арт», «стріт-арт», «мурал-арт», «графіті», «тегінг», «спреінг» («спрей-арт»), «вуличний вандалізм» та окреслили специфіку напрямків розвитку цього мистецтва у світі, а також зосередились на аналізі творчості окремих райтерів [6].

З-поміж останніх публікацій варто зазначити розвідку «Мурал. Історія і сенс», в якій здійснена спроба штрих-пунктирно розглянути історію цього виду мистецтва. Тут автор, прізвище якого лишилося невідомим, згадає фрески Мексики 1920-х років та Ірландії 1970-х років, які були присвячені боротьбі з расизмом, політичним та релігійним загостренням, захисту довколишнього середовища [8]. Розгляду питання, яким чином має бути написаний мурал, аби впливати на сприйняття оточенням, присвячено однойменну статтю рубрики «Стріт-арт» на російському сайті «Crossagea.ru». Крім іншого, тут окреслене питання виразності таких витворів з відсилками до плакатів попередньої доби, а також необхідності надавати їм певної «красивості», чого можна досягти лише ретельною пропискою всіх деталей, уникаючи так званого «бомбінга» нашвидкоруч. У цій само публікації підняте питання плінності цього мистецтва і не-

довготривалості, адже, скажімо, у Москві багато старих муралів (приміром, робота бразильця Едуарда Кобри з портретом Майї Плісецької) вже фарбовано [5].

Розгляду вуличного бекграунду України як сучасного тренду і зашифрованим посланням іноземних й вітчизняних райтерів, що вивчають місцеву «морфологію», присвячено статтю «Вуличні порядки: все про стріт-арт в Україні». Тут Крістіною Обломською окреслено низку імен художників, які брали участь у трансформації обличчя наших міст, охарактеризовано творчість певних груп митців, творчих об'єднань, специфіку проведення місцевих фестивалів [1]. Власне турецьким муралам присвячено розвідку авторки на ймення Емілі, яка розглянула окремі твори райтерів частини Стамбулу під назвою Кадикьой. Її заслугою є оприлюднення настінних розписів, в яких зображено фемінні образи, у тому числі у амірці, хіджабі, чадрі [4]. Однак в жодній зі згаданих публікацій, в ілюструванні яких навіть були представлені жіночі постації у східному одязі, окремо не здійснювався аналіз зображень жінок у муралах ісламського соціуму в епоху глобалізаційних викликів.

Тому мета статті — окреслити своєрідність зображення жінок в настінних фресках ісламських міст (на прикладі образів стріт-арту Стамбула).

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки прийняття вуличного мистецтва в ісламському світі — досить молоде явище, пов'язане з новітніми естетичними стереотипами сприйняття обличчя міст як цілісних образних явищ, осмислення цих процесів у країнах Західної Азії, зокрема Близького Сходу, тільки розпочалося. Тому здебільшого у всесвітній мережі Інтернет почали з'являтися не статті мистецтвознавців та архітектурознавців, а швидше, звичайних перехожих, не байдужих до проявів прекрасного, та, подеколи, журналістів і самих художників стріт-арту.

Прикладом може слугувати повідомлення авторки Емілі про мурали району Кадикьой у Стамбулі. У ньому авторка, крім іншого, висвітлює норми сучасних вуличних зображень жінок, прийнятні для сьогоденної Туреччини, в яких постають

досить незвичні для європейця образи панянок в амірках-хіджабах (з напівзакритим обличчям). Прикметно, що їх створюють, зазвичай, прийдешні майстри. Приміром, такий фемінний образ представив на вулиці Расимпаші Махаллесі у місцевості Мацит Ербудак Сокак чилійський художник під псевдо ІНТІ (рис. 1).

На його муралі зображено жінку з абстрактними, ледь наміченими, як в мультиплікаційних героїв, рисами обличчя, одягнену у сукню рожево-червоних відтінків, по якій розкидано різноманітні символи. Зокрема, ключа (натяк на закритість на сім замків), підкови (ідея домашнього затишку), серця, проткнутого стрілою (суть жіночої вдачі — кохання), блискавки (уособлення загроз і очікувань від зовнішнього світу), зірки й меча (символі акценти ісламу), кристалу самоцвіту (як викінченої піраміди жадань), якоря (символу вкоріненості у домашньому всесвіті) та перевернутими написами, що, вірогідно, можна розглядати в сенсі поштовху до гасел свободи.

При цьому рукава цієї одягу ніби забризкані яскраво-червоними потьоками, що нагадують бризки крові, з-під яких визирають браслети у вигляді низки маленьких черепів, об які ніби роздирається «душа» цих рук. Поверх темно-рожевого підхіджабника одягнений золотавий хіджаб (натяк на святість) з відсилкою до гамівних одяг середньовічних монахів. Він зшитий білими нитками посередині таким чином, аби глядач очікував, коли цей шов розійдеться. Краї цього утрированого ковпака увінчують множинні декоративні бочівочки-шпильки, що імітують тримачі стяжки поясів спортивної одягу, за якими відчувається натягнутість внутрішніх «струн».

Останній символ, що проглядається на сукні жінки з кошачо-скляними мультяшними очима, — це карта тріфного туза. Вона розташована зображенням донизу, і ніби промовляє, що навіть удача у заміжжі не рятує таких дівчат від дещо перегорнутого життя. При цьому руки моделі перехрещені: права піднята вгору, притискаючи яблуко до грудей, у лівій руці жінка тримає ніж. Як відомо, цей плід символізує спокусу й, подеколи, розбрат.

2. Мурал «Диво» автора з Татарстану на псевдо Qbic, розміщений у Стамбулі в районі Агабей Сокак Каферага Махаллесі. Фото 2010-х років.

Праворуч від глядача біля героїні розташована миска із геометризваними морквинками, що в даному контексті сприймаються як фалічні символи. Біля них стоїть чаша, наповнена водою чи іншою світлою рідиною — чи то слізьми, чи то забороненим в ісламі світлим вином. В середині постаті жінки художник лишив незафарбованим чорний ромб, що за аналогіями з подібними мотивами жіночої половини людства, починаючи з палеолітичних венер, символізує плодюче лоно, яке має бути засіяне.

Так, лаконічно висловивши всі почуття мешканця американського континенту по відношенню до долі й вдачі ісламських жінок, автор у зоровому наративі сказав досить багато, аби бути почутим. Вочевидь, для нього гендерні стереотипи в існуванні різних культур — актуальна й навіть дещо болюча тема. Цікаво, що увінчав він постать своєї леді пташечкою на правому плечі, ніби натякаючи, що скоро пташечки повилітають з кліток, розпорять шви на хіджабі, отримають насолоду від вільного життя та сповна скуштують заборонених плодів, оскільки вже майже сповнені рішучості, з огляду на дерев'яний ніж у лівійці.

Оскільки сучасні європейські й азійські міста (Стамбул, нагадаємо, одночасно розміщений на обох

3. Мурал «Людина» («Бути людиною») за мотивами розпису собору Святої Софії у Константинополі (Стамбулі), Автори — американські художники Леві Понсе та Крісті Сандовал. Мухендіс Сарі Алі Сокак, Расімпаша Махаллесі, район Кадицької. Фото 2010-х років.

континентах) стають платформою для інтерактивного спілкування художників з різних країн, це дозволяє вести в них певний мистецький мурал-полілог. Приміром, в роботі іншого митця на псевдо QVіc, що родом з Татарстану (рис. 2), умовне зображення жіночого обличчя набуло ознак квітучої троянди — без паранджі, хіджабу й чадри. Замість пташки, смисл якої описано вище, на цьому квітникові зверху сидить, насолоджуючись життям, метелик, що, вочевидь, п'є нектар.

Портретована жінка тут також одягнена в абаю вохристого кольору (традиційне довге ісламське плаття з довгими рукавами та закритими шиєю, зонами декольте і плечей), над якою визирає завершення темно-зеленого хіджабу. Деперсоналізована героїня без обличчя сидить на галявині в садку, де бувають квіти з великим листям, вона оточена чотирма парканами по периметру. Позаду від цього ромбу композиції (смысл його можна порівняти із вище описаним), на задньому плані рожевіє світанковий обрій, понад яким іще згущені зеленкувато-бірюзові сутінки. В середині постаті на темному тлі змальовано ембріон у краплевидному просторі, пуповина якого перероджується у флоральне стебло, вздовж якого розпускаються маленькі пагони та листочки.

Перед і за хитким парканом стоять три трисвічники, що підсилюють звучання сакрального простору

3. Мурал «Сила» британського художника Джонатана Дарбі у селищі Харджа в Йорданії, Фото 2010-х років.

довкола жінки. Вся композиція ромбу утопає у зелені, бутонах квітів, вписана в умовне серце як натяк на призначення жінки. Її слабкість підкреслено відкритістю трьох оголених частин тіла — двох рук і лівої ноги, що, як флюгер з трьома лопатями, готові запустити в дію свою моторику. Автор назвав окреслену роботу, розташовану на Агабей Сокак Каферага Махаллесі, «Дивом». На відміну від попереднього твору, цей викликає не почуття збентеженості й деякого напруження, а стан передчуття того, що модель колись встане і випростається, сонце зійде й можна буде загасити запалені свічки ритуального дійства довкола неї. В цілому цей твір налаштовує на мрійливість і відчуття споглядання прекрасного на лоні природи, що насичує простір екологією життя. Подібні вирішення образів жінок з обличчям-квіткою нині поширені й у мурал-арті Ірану довкола його столиці Тегерану.

Зовсім емансипованим по відношенню до двох попередніх є ще один мурал Стамбулу з зображенням жінки під назвою «Людина» («Бути людиною»). Його спроектували і втілили за мотивами розпису собору Святої Софії два сучасні американські художники — Леві Понсе і Крісті Сандовал. У досить розкутій як для ісламського соціуму манері вони запропонували глядачам-мешканцям і гостям міста мотив абсолютно сучасної жінки. Вона одягнена

4. Фреска з зображенням мусульманської жінки американського художника єврейського походження Шепарда Фейрі, Місто Цинциннаті, США. Фото 2010-х років.

5. Хассані Шамсія, афганська стріт-арт-художниця. Фрагмент безіменної фрески в Кабулі з умовним зображенням жінки без паранджі. Фото 2010-х років.

у традиціях прогреської православної Візантійської імперії у синій плат-накидку (омофор). Довкола її голови з реалістичними рисами обличчя та гарно промальованим волоссям видніється яскраво-жовтий чіткий диск німбу з червоною окантовкою.

До грудей мати притискає немовля, прикриваючи його спинку і шию рукою. Можна сказати, що це сучасна мадонна з сучасним Ісусом, в руках якого надалі опиниться майбутнє усього людства. Від цієї дитини-індіго поширюється орнамент кольору індіго у вигляді геометризованого умовного синього сонця, виконаного ніби з плетива-мережива древніх культур на кшталт візерунків майя, що складаються з блакитних піктограм-ієрогліфів. З протилежного боку видовженого по горизонталі муралу розташоване зображення подвійних грифонів на тлі контрастних поздовжніх смуг жовтого, синього, червоного, чорного кольорів. Птахи наче озираються довкола, розглядаючи підступи до свого форпосту, ніби виконуючи ритуальну сакраментальну функцію стражів. Ця композиція, розміщена на Мухендіс Сарі Алі Сокак, Расімпаша Махаллесі (район Кадикьой), виводить глядача зі світу східних казок в ультрасучасний світ майбутнього.

Висновки. Загалом, слід зазначити, що порівнюючи настінні композиції із жіночими образами в Стамбулі, авторами яких є як європейські, так

і азійські художники, варто підкреслити, що Туреччина — мультикультурний простір для інтерактивного спілкування, досить відкритий до новітніх мистецьких ноу-хау. Адже водночас в інших ісламських країнах Західної Азії поступово утворилася тенденція зображувати у муралах жінок деперсоналізовано — або в хіджабі-амірці з відкритим обличчям та закритими очима, або у паранджі з закритою нижньою частиною обличчя та з відкритими очима. Характерний приклад — фреска з образом мусульманської жінки та оцифрованими «плакатними» орнаментальними елементами американського стріт-артера єврейського походження Шепарда Фейрі (псевдо — Обей) в м. Цинциннаті [7], що не надто суперечить традиції зображення живих істот у ісламі (рис. 4).

Ще одна тенденція — умовні (мулятьяшні або геометризовані) обличчя жінок, при цьому на зображення чоловіків такі обмеження не розповсюджуються. Подібні підходи до образних характеристик жінок із закритими очима в ісламському соціумі часто символізують жахи суспільства, на які жінки-мусульманки не сміють розкривати очей. При цьому повна відсутність губ у фемінічних персонажів (як в афганській стріт-арт-художниці Хассані Шамсії [3]) свідчить про відчуття жінок, позбавлених права голосу, чий слова досі часто не мають

ніякого значення (рис. 5). Легше змінюється іконографія зображення жінок у муралах в країнах ісламського соціуму, які історично пов'язані з європейськими художніми центрами, наприклад, у мароккських Марокко чи Тунісі, де здавна живуть португальці, іспанці, французи.

Література

1. Обломская К. Уличные порядки: все о стрит-арте в Украине // Vogue: интернет-версия журнала. 2016. 13 мая. URL: <https://vogue.ua/article/culture/art/strit-art.html> (дата обращения: 02.06.2019).
2. Fran. «Strength» and «Freedom of Thought» murals by Jonathan Darby in Jordan // Urbanite: website. 2016. December 19. URL: <http://www.urbanitewebzine.com/2016/12/19/strength-freedom-thought-murals-jonathan-darby-jordan/> (last accessed: 18.05.2019).
3. Shamsia Hassani. ArtWalk Ventura Global Artist of Distinction 2017 // ArtsVentura: website. URL: <https://www.artsventura.org/event/shamsia-hassani-artwalk-ventura-global-artist-of-distinction-2017/> (last accessed: 22.04.2019).
4. Emily. Istanbul's Street Art Murals in Kadıköy // Istanbul Inspired: website. 02.10.2015. URL: <http://www.istanbulinspired.com/2015/10/istanbuls-street-art-murals-in-kadikoy/> (last accessed: 12.05.2019).
5. Мурал // Crossarea: интернет-издание. 2018. 24 августа. URL: <https://crossarea.ru/street-art/mural/> (дата обращения: 15.05.2019).
6. Gastman R., Neelon C., Smyrski A. Street World: Urban Culture and Art from Five Continents. New York: Abrams Books, 2007. 396 p.
7. Cincinnati Censors Shepard Fairey // Kurtz: website. URL: <https://kurtzgraphics.com/cincinnati-censors-shepard-fairey/> (last accessed: 18.05.2019).
8. Mural. The History and The Meaning // Widewalls: website. 2015. July 21. URL: <https://www.widewalls.ch/what-is-a-mural-the-history-and-meaning/> (last accessed: 25.05.2019).

References

1. Oblomskaia K. Ulichnyie poryadki: vse o strit-arte v Ukraine // Vogue: internet-versiya zhurnala. 2016. 13 maya. URL: <https://vogue.ua/article/culture/art/strit-art.html> (last accessed: 02.06.2019).
2. Fran. «Strength» and «Freedom of Thought» murals by Jonathan Darby in Jordan // Urbanite: website. 2016. December 19. URL: <http://www.urbanitewebzine.com/2016/12/19/strength-freedom-thought-murals-jonathan-darby-jordan/> (last accessed: 18.05.2019).
3. Shamsia Hassani. ArtWalk Ventura Global Artist of Distinction 2017 // ArtsVentura: website. URL: <https://www.artsventura.org/event/shamsia-hassani-artwalk-ventura-global-artist-of-distinction-2017/> (last accessed: 22.04.2019).
4. Emily. Istanbul's Street Art Murals in Kadıköy // Istanbul Inspired: website. 02.10.2015. URL: <http://www.istanbulinspired.com/2015/10/istanbuls-street-art-murals-in-kadikoy/> (last accessed: 12.05.2019).

5. Mural // Crossarea: internet-izdanie. 2018. 24 avgusta. URL: <https://crossarea.ru/street-art/mural/> (last accessed: 15.05.2019).
6. Gastman R., Neelon C., Smyrski A. Street World: Urban Culture and Art from Five Continents. New York: Abrams Books, 2007. 396 p.
7. Cincinnati Censors Shepard Fairey // Kurtz: website. URL: <https://kurtzgraphics.com/cincinnati-censors-shepard-fairey/> (last accessed: 18.05.2019).
8. Mural. The History and The Meaning // Widewalls: website. 2015. July 21. URL: <https://www.widewalls.ch/what-is-a-mural-the-history-and-meaning/> (last accessed: 25.05.2019).

**Школьная О. В. Изображения женщин в муралах исламского социума в эпоху глобализационных вызовов
(на примере образов стрит-арта Стамбула)**

Аннотация. Исследование посвящено рассмотрению трактовки образа женщины в современной стенописи городов мусульманских стран. Принимая во внимание глобализационные процессы, рассмотрены тенденции искусства муралов в Турции, столица которой находится одновременно на двух континентах — в Европе и Азии. Исходя из мультикультурного характера столицы этого государства, Стамбула, где в настоящее время постоянно проживает свыше 15 миллионов людей, а вместе с многочисленными туристами из разных уголков мира — до 17 миллионов, становление здесь новейших художественных ориентиров происходит параллельно в нескольких плоскостях.

Осмыслена иконография образов женщин, предложенная в Стамбуле художниками из разных стран: Чили (под псевдо ИНТИ) — мурал «Resistencia» на улице Расимпаши Махаллеси в местности Мацит Ербудак Сокак; Татарстана (под псевдо Qbic) — мурал «Чудо»; США (художников Леви Понсе и Кристи Сандовал) — мурал «Человек» («Быть человеком») по мотивам росписи собора Святой Софии в Константинополе. Осуществлен компаративный анализ их произведений и работок других мастеров: современного английского художника Джонатана Дарби (мурал «Сила» в поселке Харджа, Иордания), американского райтера еврейского происхождения Шепарда Фейри (фреска с изображением мусульманской женщины, г. Цинциннати, США) и афганской спрей-арт-художницы Хассани Шамсии (фрагмент безымянной фрески в Кабуле с условным изображением женщины без паранджи).

Выявлена специфика современной иконографии женщин из исламского социума художниками разной этнической и конфессиональной принадлежности, которая сложилась именно в урбанистическом искусстве. Очерчены современные каноны их изображения: без лица; с лицом из лепестков цветка или головой в виде розы в хиджабе или чадре; с условным лицом и закрытыми глазами в амирке без паранджи; с настоящей верхней частью лица с открытыми глазами в парандже (с закрытой нижней частью лица).

Ключевые слова: изображение женщины, амирка, паранджа, чадра, хиджаб, черты лица, Стамбул, XXI столетие.

**Shkolna O. V. Images of women in the murals of Islamic society in the era of globalization challenges
(for example, images of street art of Istanbul)**

Abstract. The study is devoted to the interpretation of the image of women in the modern murals of cities in Muslim countries. Taking into account the globalization processes, trends in the art of murals in Turkey are considered, the capital of which is located simultaneously on two continents — in Europe and Asia. Based on the multicultural space of the capital of the marked state, a city where over 15 million people currently live permanently, and together with numerous tourists from different parts of the world, up to 17 million, the development of the newest artistic landmarks here seems to be parallel in several planes.

The iconography of the images of women, proposed in Istanbul by artists from Chile (under the pseudo INTI), is comprehended by the mural «Resistencia» on Rasimpasha Mahallesi Street in Macyt Erbudak Sokak; Russia (Tatarstan) under the pseudo Qbic — Mural «Miracle»; USA (artists Levi Ponce and Kristi Sapndoval) — mural «Man» («Being a man») based on the Hagia Sophia in Constantinople. A comparative analysis of their works was carried out with the masterpieces of contemporary English artist Jonathan Darby in Jordan (mural «Force» in the village of Kharjah), American Jewish writer Shepard Feyri (fresco depicting a Muslim woman, Cincinnati, USA) and Afghan spray art artist Hassani Shamcia (a fragment of an unnamed mural in Kabul with a provisional depiction of a woman without a veil).

The specificity of the modern iconography of the image of women from Islamic society by artists of different ethnic and religious affiliation, which has developed precisely in urban art, has been clarified. The modern canons are outlined in their image without a face; with a face of flower petals, or a rose-shaped chairperson and in a hijab or veil; with a conditional face and closed eyes in the al-amira without burqa; with the present upper part of the face with the eyes open in the veil (with the closed lower part of the face).

Keywords: image of a woman, al-amira, burqa, veil, hijab, facial features, Istanbul, XXI century.